

ÇİNGİZ AYTMAOVUN “GÜN VAR ƏSRƏ BƏRABƏR” ROMANINDA BƏDİİ DÜŞÜNCƏ KONSEPSİYASI

Leyla İlham qızı Ağayeva

Bakı Slavyan Universiteti

leylagayeva11@gmail.com

Xülasə

Tezis müasir dünyanın söz ustası, qırğız yazıçısı Çingiz Aytmatovun yaradıcılığına bədii düşüncə konsepsiyasının təhlilinə istiqamətlənmişdir. Çoxcəhətli yaradıcılığa malik olan Çingiz Aytmatovun yaradıcılığında oxucuların tərəfindən rəğbətlə qarşılanmış, geniş fabulaya malik olan “Gün var əsrə bərabər” romanı bədii düşüncənin ən gözəl nümunələrindən hesab oluna bilər. Tezisdə də əsərin ümumi ideya və quruluş keyfiyyətlərini bu səpkidən yanaşmaq, müqayisələri məqamları aydınlaşdırmağa sirayət etmişdir.

Açar sözlər: Düşüncə, roman, mifik təsəvvür, bəşəri dəyərlər, bədiilik.

Summary

The thesis is directed to analysis of the concept of artistic thinking in the works of the Kyrgyz writer Chingiz Aitmatov, the master of words of the modern world. The novel "The Day is Equal to the Age", which has been welcomed by the readers and has a broad fable, can be considered one of the most beautiful examples of artistic thinking in the work of Chingiz Aitmatov, who has many facets of creativity. Approach the general ideas and structural qualities of the work from this perspective, the comparisons have spread to clarify the points.

Key words: Thinking, novel, mythical imagination, human values, artistry.

Düşüncənin ən mürəkkəb forması kimi qiymətləndirdiyimiz bədii düşüncə anlayışı çox aspektlidir. Bədii düşüncə yazıçı və şairin sənətkarlıq bacarıqlarını ortaya çıxaran çoxtərəfli anlayışdır. Buna bir növ yaradıcı təfəkkür kimi də yanaşmaq mümkündür. Bədii düşüncənin əsas göstəriciləri olan tarixi, ictimai mühitin nəzərə alınması, eləcə də obrazlar arasında olan əlaqəni ən başlıca kateqoriya hesab oluna bilər.

Çingiz Aytmatov bəşəri və zəngin yaradıcılığı türk dilli xalqların mədəni dəyərlərini özündə dolğun əks etdirən söz xəzinəsidir. Əsərlərin də dünyəvi və bəşəri problemlərə fərqli bir prizmadan baxmış, onu müasiri olduğu yazıçılardan fərqləndirir. Sosializm dövründə yaşamış sovet gerçəkliyinin sərhədlərinin dolğun təsvirini özündə əks etdirmiş dəyərli yazıçılardan biridir. Məhz onun yaradıcılığında yer alan əsərlərdə dövrün problemləri ilə yanaşı, bədii düşüncənin çoxçalarlığını geniş mənada görmək mümkündür. "Ç. Aytmatov xalqına qəlbən bağlı olan, onun keçmişinə, bu gününə, gələcəyinə biganə qalmayan görkəmli yazıçı və böyük şəxsiyyətdir." (3, S-14)

Bədii düşüncə anlayışını Çingiz Aytmatovun oxucu kütləsi tərəfindən rəğbətlə qarşılaşan əsəri olan "Gün var əsrə bərabər" romanının adından da görmək mümkündür. İlk növbədə çoxcəhətli yaradıcılığa malik olan qırğız yazıçısının bu əsərini bir neçə aspekt və prizmadan dəyərləndirək.

"Gün var əsrə bərabər" romanının adından göründüyü kimi zaman, tarixi simvolizmi üzərində qurulmuş bir əsər olduğu nəzərə çarpır. Əsərdə fantastik hətta mifik dünya görüşü çox yüksək səviyyədə öz əksini tapıb. Əsərin adı ilə bağlı fikirlər və yanaşmalar da müxtəlifdir. Azərbaycan dilində əsərin adı "Gün var əsrə bərabər" deyə tərcümə olunsa da, Çingiz Aytmatov tərcümənin yalnız olduğunu vurğulamışdır. Romanın rus dilində olan versiyasında "день" sözü müsbət özəlliyi daşımışdır. Əsərdə göstərilən ideya və süjet xəttinə uyğun gələn mənası "əsrədən bətr", "bezdirci, sitəmli günlər" kimi də tərcümə olunur.

Hadisələr qatarların Şərqdən Qərbə, Qərbdən Şərqə hərəkət etdiyi, 7-8 evin olduğu Sarı Özək düzənliyində cərəyan edir. Yazıçı əsərdə bu epizodu elə təsvir edir ki, oxucu bir an özünü həmin arealın bir sakinini, izləyicisi kimi hesab edir. Bu da əslində bədii düşüncənin monumentallığının və hərtərəfliyinin yüksək səviyyədə inkasıdır. Əsərin başlanğıc nöqtəsi məhz Yedigeyin dostu Qazanqapın ölümü ilə başlayır. Bu hadisədən sonra Yedigey, həyatının tozlu səhifələrinə nəzər salır. Yedigey obrazı öz sədaqəti ilə dostluğu simvolizə edir. O öz dostunun vəsiyyətini yerinə yetirir və onu Nayman-Ana qəbiristanlığında basdırmağı özünə borc bilir. Baxmayaraq ki, həmin dövr sovet hakimiyyəti dövrüdür. Yedigey bu səbəbləri də kənara qoyub, dostu Qazanqapın dəfn prosesi üçün 30 km də getməyə razı idi. Əsərdə Yedigey obrazı qırğız xalqının milli dəyərlərini özündə təcəssüm etdirən obrazdır. Romanın əsas məğzi də Yedigeyin, yəni keçmiş cəbhəçi, indi isə dəmiryol fəhləsi olan zəhmət xalq nümayəndəsinə başqa bir prizmadan yanaşmaqdır. Çingiz Aytmatovun da dediyi kimi: "Yedigey, necə deyərlər, dünyanın yükünü çiyində saxlayan adamlardandır. Mənim anlayışıma görə o, öz dövrünün adamıdır. Öz dövrünə qırılmaz tellərlə bağlıdır. Onun qiyməti də məhz elə bundadır ki, öz dövrünün oğludur."

Əsər bir tarixi hadisənin cərəyan etməsi ilə başlayıb, sonradan ən uzaq keçmişin ən dərinlərinə enərək, insanların həyat mübarizəsini dolğun təsvir ilə başlayır. Yedigeyin dostunun olması bəlkə də onun üçün dönüm nöqtəsi idi, ya da həyatının ən dərinlərinə enmə ehtiyacı idi. Bu prosesdə hər zaman onun yanında olan Ukubala da, əslində qırğız qadının sadıq nümayəndəsi sayıla bilər. O heç bir vəchə yoldaşını heç bir yalnız buraxmamış, hər zaman ona dəstək olmuşdur. Yedigey müharibə illərində qəhrəmancasına vuruşmuş və bir sıra yaralar almışdır, yoldaşı Ukubala isə o, cəbhədən qayıtdıqdan sonra hər zaman ona dəstək olmuş, ağır işlərdə hər zaman ona kömək etmişdir. Aytmatovun yaradıcılığının səciyyəvi cəhəti də zəhmətkeş, sadıq qadın və kişi sürətlərini dolğun təsvir etməsidir. Əslində burda

sənətkarın yenə qələminin gücü bəlli olur. Sadiqlik anlayışını bədiilik cəhətdən izah etmək üçün dost və həyat yoldaşı xəttini paralelizə etmişdir. Bu xəttin davamı kimi isə Manqurt əfsanəsini xatırlatmaq ehtiyacı duyur. Neymanın öz oğluna olan sədaqətini, oğlu üçün , onun yaddaşını qaytarmaq üçün bir gün belə yolundan dönməməsini, sonda bu yolda fəda olmasını, öz oğlu tərəfində öldürülməsini təsvir edir. Bu faciəli həyatla müqayisə bəlkə də təsadüfi xarakter daşıyırdı. Əsərdə göstərilən iki ölüm səhnəsi də simvolik xarakter daşıyır. Yedigey üçün “əsrə bərabər gün” dostunun ölümü ilə başlamış, dostunun Sarı Özək ellərinə gəldikdə ona hər zaman dəstək olmasının təsviri ilə davam etmişdir.

Bədii düşüncənin əsas məqamlarından biri də palellərin aparılmasıdır. Əsərdə qırğız xalqının mifioloji yaradıcılığına söykənən Manqurt, Nayman-Ana əfsanəsi bunun bədii nümunəsidir. Jujanların insanları manqurtlaşması, onlara verdiyi işgəncələr əsərdə detallıca təsvir edilmişdir. İnsanların acı taleyi obrazlığın ən yüksək rəngləri ilə təsvir edilmişdir. Bir ananın və övladının acı taleyi yüksək sənətkarlıqlar əks olunmuşdur. Bu, övlad və valideyn münasibətinin təsviri əslində yenə müqayisə yolu ilə oxuculara çatdırılır. Qazanqapın oğlu Sabitcanın atasına olan biganəliyi, onun fonunda isə Neyman Ana və oğlu arasında olan dialoqların təsviri olduqca diqqəti çəkən məqamdır. Sabitcanın təhsil alması, yaxşı bir şəxsiyyət olması üçün çalışan atası sonda oğlunun ona olan biganəyi ilə qarşılaşır. Ondan fərqli olaraq Yedigey dostuna sadiqdir. Hətta dövrün dövlət adamlarına belə qarşı gələrək, dostunun vəsiyyətini yerinə gətirəcəyini, onu Ana beytdə basdıracağını bildirib, orda olan insanlarla da mübarizəyə çıxması əsas diqqəti çəkən məqamdır. Əslində bədii düşüncə, bədiilik anlayışı estetik kateqoriya olduğu üçün, ətrafı, insanları təsvir etmək, hər şeyi olduğu kimi əks etdirməyi özündə təcəssüm etdirir. Hər bir yazıçı da bu məqsədi özünə şüar seçib irələməyi özünə borc bilir. Çingiz Aytmatov da bu qəbilədən yanaşmış, əsərlərinə də bu məqsədi daim izləmişdir.

Ümumilikdə əsərdə bizə çatdırılan fikirlər bir tarixin qan yoldaşı sayıla bilər. Bir övladla ana münasibətini mifik şəkildə bizə çatdırsa da, əslində bu da yenə sənətkarın ideyasını çatdırmaq üçün istifadə etdiyi dərim mənə qatıdır. Məsələn, Sabitcanın atasının ölümündən sonra öz nüfuzunu itirməmək üçün atasının vəsiyyətindən kənar durması əslində demək istədiyi fikir idi. Sabitcan da manqurtlaşmışdı, o dövrün əqidəsinin ən böyük qurbanı hesab edilə bilərdi. Dövrün idarə etməsinin insanları açıq-aşkar manqurtlaşdırması da diqqəti çəkən məqamdır. Əslində dediyimiz kimi bədii düşüncə xüsusi bacarıq tələb edən bir nüənsdir, onun üçün də Çingiz Aytmatovun yaradıcılığını bu qəbilədən yüksək qiymətləndirmək lazım gəlir. Burada yalnız poetik yanaşma yoxdur, məntiqi yanaşma da var. Əsərdə valideyn xəttinin verilməsi boşuna deyildir. Sənətkarın sətiraltı olaraq dövrün idarə etməsinin quruluşunu da təsvir etməsi bu məqamlardandır. Əməkçi, zəhmətkeş, sadiq sürətlərin yaradılması da boşuna deyildir. Onların həyat tərzi, qarşılaşdığı çətinliklər olduqca yüksək səviyyədə bizə çatdırılır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Aytmatov Ç. Gün var əsrə bərabər. Bakı: Qanun nəşriyyatı, 2022. - 399 s.
2. <https://frazaz.az/az/news/read/71>
3. <http://www.anl.az/down/meqale/xalqcebhəsi/2020/sentyabr/715926.htm>